

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Από την τραγωδία, στην εποποιΐα

Επιμέλεια:

Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος – Ιάκωβος Δ. Μιχαηλίδης

Χορηγός: Νικόλαος Χαϊτογλου

Αθήνα 2009

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ 2006-2009

Πρόεδρος: Νικόλαος Μέρτζος
Αντιπρόεδρος: Αθανάσιος Καραθανάσης
Γεν. Γραμματέυς: Τερέζα Πεντζοπούλου-Βαλαλά
Ταμίας: Θεόδωρος Δαρδαβέσης
Έφορος Βιβλιοθήκης: Ιωάννης Κολιόπουλος
Σύμβουλοι: Βασίλειος Πάππας
Χαράλαμπος Νάσλας
Κωνσταντίνος Πλαστήρας
Κωνσταντίνος Χατζηδήμος

Ερευνητική Ομάδα

Βασιλείου Σωτηρία
Δημητριάδης Βασίλης
Θεοδοσίου Νίκη
Μπελεγάκη Όλγα
Παπανικολάου Κωνσταντίνος
Σπυριδόπουλος Αριστοτέλης
Σταματιάδου Ελένη
Χαραλαμπίδου Πελαγία

Διόρθωση Κειμένων

Βουτσίδου Σοφία

Εκδότης: ΝΙΚΟΣ ΧΑΪΔΕΜΕΝΟΣ

Σχεδιασμός και σελιδοποίηση: ΚΛΕΙΩ ΜΠΑΤΗ

Επεξεργασία εικόνας: ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ,
ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΟΥΣΜΑΝΗΣ, ΑΘΗΝΑ ΓΥΠΑΡΑΚΗ

Συντονισμός παραγωγής: ΣΟΦΙΑ ΚΑΡΑΜΑΝΙΔΟΥ

Εκτύπωση-βιβλιοδεσία: Τροία Εκδοτική Εμπορική Α.Ε.

26ο χλμ. Λεωφόρου Λαυρίου, θέση Ρδόκια, 19 400 Κορωπί, Τ.Θ. 7616

Τηλ.: 210 97.02.802, 210 97.67.488, Fax: 210 97.56.550

e-mail: info@militos.gr, www.militos.gr

© Copyright έκδοσης για όλο τον κόσμο: Τροία Εκδοτική Εμπορική Α.Ε.

Αθήνα 2009

ISBN: 978-960-464-115-4

Απαγορεύεται η κάθε είδους αναδημοσίευση του φωτογραφικού υλικού σε έντυπα ή ηλεκτρονικά μέσα χωρίς την έγγραφη εξουσιοδότηση των φωτογράφων και του εκδότη. Οι παραβάτες διώκονται ποινικά βάσει του νόμου περί προστασίας της πνευματικής ιδιοκτησίας.

Κυριάκος Χατζηκυριακίδης¹²³³

Προσφυγικές εγκαταστάσεις στο Παλαιό Χαρμάνκιοϊ (σημερινό Εύοσμο)

Οι πρόσφυγες του Παλαιού Χαρμάνκιοϊ

Το Χαρμάνκιοϊ (*Harmanköy* ή *Harman-kioi*, χωριό με αλώνια), ευρισκόμενο στα δυτικά της πόλης της Θεσσαλονίκης, σημειώνεται ως τσιφλίκι ήδη από τα τέλη του 18ου αιώνα,¹²³⁴ δίπλα στα αντίστοιχα, μικρότερα πάντοτε σε πληθυσμό και έκταση, του Καρά Χουσεϊν ή Καραϊσίν (*Karaisin*, σημερινή Πολίχνη) και του Άνω Λεμπέτ (*Lembet çiftlik*, σημερινή Ν. Ευκαρπία). Οι κάτοικοί του προέρχονταν κυρίως από οικισμούς του κάμπου της Θεσσαλονίκης καθώς και από το βλαχοχώρι Μεγάλα Λιβάδια του Πάικου. Αν και αραιοκατοικημένο μέσα στη μεγάλη του έκταση, ήταν, ωστόσο, το μόνο που παρουσίαζε μια ουσιαστική κοινωνική και οικιστική οργάνωση (με αρχικό πυρήνα τον Ι. Ν. Αγίου Αθανασίου, έτος ανέγερσης 1818), σε αντίθεση με τα όμορα τσιφλίκια. Μετά την απελευθέρωση, το 1912, το Χαρμάνκιοϊ δεν αναγραφόταν πλέον ως τσιφλίκι, ούτε ήταν όμως και αυτόνομο διοικητικά, αλλά ανήκε στην Υποδιοίκηση της Θεσσαλονίκης. Με Βασιλικό Διάταγμα του 1918 η ευρύτερη περιοχή του Χαρμάνκιοϊ υπήχθη στην κοινότητα της Νεοχωρούδας.¹²³⁵ Πολύ σύντομα όμως, τον Μάρτιο του 1920, προσαρτήθηκε με Βασιλικό Διάταγμα και πάλι στον δήμο της Θεσσαλονίκης.¹²³⁶

Με την πάροδο του χρόνου και συνεπεία των ιστορικών συγκυριών εκείνης της εποχής (περίοδος 1914-1924), προσφυγικά κύματα -αρχικά Ανατολικοθρακιωτών και Ποντίων από το Καρς και έπειτα όλων των προσφύγων Μικρασιατών, Ποντίων και Θρακιωτών- συρρέουν και εγκαθίστανται ή διέρχονται απλώς από το Χαρμάνκιοϊ, για να εξακτινωθούν στη συνέχεια σε όλη τη Μακεδονία και τη Θράκη. Έτσι, το Χαρμάνκιοϊ έμελλε να αποτελέσει, μαζί με το Καράμπουρνου, τους βασικούς στη Βόρεια Ελλάδα χώρους υποδοχής των χιλιάδων προσφύγων. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε, τολμώντας ένα παιχνίδι με τις λέξεις, ότι προφητικά είχε ονομαστεί έτσι ο τόπος, αφού θα ερχόταν εκείνη η εποχή που πρόσφυγες και γηγενείς, ένα «χαρμάνι» όλοι, ένα «μίγμα», ως άλλη ερμηνεία της τουρκικής λέξης *harman*, θα προσπαθούσαν μαζί να επιβιώσουν και να συμβιώσουν.

Μετά την Καταστροφή του '22, προσφυγικές οικογένειες εγκαταστάθηκαν βορειοανατολικά των προσφυγικών παραγκών και θαλάμων του (Νέου ή Κάτω) Χαρμάνκιοϊ (σημερινό Ελευθέριο), στον παλιότερο δηλαδή οικισμό -εξ ου και η ονομασία του Παλαιό Χαρμάνκιοϊ (σημερινός Εύοσμος)- δίπλα στον γηγενή και βλάχικο πληθυσμό, που τότε ανερχόταν, σύμφωνα με τις στατιστικές της εποχής, στους 393 κατοίκους (212 άνδρες και 181 γυναίκες). Συγκεκριμένα, το προσφυγικό στοιχείο εγκαταστάθηκε δυτικά του ναού του Αγίου Αθανασίου και διακρινόταν σε τρεις κατηγορίες, πληθυσμιακά ανισομερείς μεταξύ τους. Η συντριπτική πλειοψηφία των προσφύγων ήταν Μικρασιάτες από την ευρύτερη περιοχή της Σμύρνης αλλά και ευρύτερα από τα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας, ενώ πολύ λιγότεροι ήταν οι Πόντιοι και ελάχιστοι οι Θρακιώτες.

Οι Καθηγητές Μ. Μαραβελάκης και Απ. Βακαλόπουλος σημειώνουν, βασιζόμενοι στην αναλυτική κατάσταση του Γεωργικού Γραφείου Εποικισμού Θεσσαλονίκης (31.7.1926), ότι στο Παλαιό Χαρμάνκιοϊ εγκαταστάθηκαν μόνο δύο οικογένειες (άτομα 8) από την Ανατολική Θράκη: από το χωριό Σαράϊ (ή Ανακτόριον)

1233. Ο Κυριάκος Χατζηκυριακίδης είναι διδάκτωρ Ιστορίας του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και υπεύθυνος του Δημοτικού Ιστορικού Αρχείου Ευόσμου.

1234. Β. Δημητριάδης, «Φορολογικές κατηγορίες των χωριών της Θεσσαλονίκης κατά την Τουρκοκρατία», *Μακεδονικά*, 20 (1980), 415.

1235. Εφημερίς της Κυβερνήσεως, Βασιλικό Διάταγμα υπ' αριθ. 152/9.7.1918, τ. Α' ΦΕΚ «Περί αναγνώρισεως κοινοτήτων εν τη Γενική Διοικήσει Θεσσαλονίκης».

1236. Εφημερίς της Κυβερνήσεως, Βασιλικό Διάταγμα υπ' αριθ. 69/20.3.1920, τ. Α' ΦΕΚ «Περί ενώσεως του συνοικισμού Χαρμάνκιοϊ εις τον δήμον Θεσσαλονίκης».

Διασκέδαση τα πρώτα δύσκολα χρόνια της προσφυγικής εγκατάστασης, δεκαετία 1920, Συλλογή Κατζούρη.

των Σαράντα Εκκλησιών και από την Τσορλού, την περιώνυμη Τυρολόη της Ραιδεστού.¹²³⁷ Περιορισμένη ήταν επίσης και η παρουσία του ποντιακού στοιχείου στο Παλαιό Χαρμάνκιοϊ. Ο πρώτος ιερέας στον τόπο αυτό, μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών, ήταν ο παπά Χαράλαμπος Π. Ιωακειμίδης από την Πράσαρη, επαρχία της Τραπεζούντας. Οι Καθηγητές Μ. Μαραβελάκης και Απ. Βακαλόπουλος αναφέρουν επίσης ότι στην περιοχή εγκαταστάθηκαν μόνο 3 οικογένειες Ελλήνων του Πόντου (άτομα 12).¹²³⁸ Σύμφωνα όμως με τον πίνακα εγκατάστασης Ποντίων στο Νομό Θεσσαλονίκης και την Υποδιοίκηση Χαλκιδικής, τον οποίο συνέταξε την ίδια εποχή ο Κεντρικός Σύνδεσμος Ποντίων Θεσσαλονίκης, στο Παλαιό Χαρμάνκιοϊ κατοικούσαν 20 άτομα ποντιακής καταγωγής (από τον ιστορικό Πόντο και από τους μεταλλουργικούς οικισμούς Μεταλλείο Ταύρου και Αργάνων).¹²³⁹

Οι προσφυγικές οικογένειες από τη Δυτική Μικρά Ασία υπολογίζονταν σε 266 (άτομα 1.061),¹²⁴⁰ πολλές από τις οποίες -κατά μία εκδοχή 80 στον αριθμό¹²⁴¹- προέρχονταν από τον Κουκλουτζά (Kokluca) της Σμύρνης,¹²⁴² ένα όμορφο προάστιο 5 χλμ. ανατολικά της πόλης. Οι Κουκλουτζαλήδες επιβιβάστηκαν σε πλοία στο λιμάνι της Σμύρνης το πρώτο δεκαπενθήμερο του Σεπτεμβρίου του 1922 και μαζί με τους χιλιάδες

1237. Μ. Μαραβελάκης-Απ. Βακαλόπουλος, *Οι προσφυγικές εγκαταστάσεις στην περιοχή της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1955, σσ. 5-56.

1238. Μ. Μαραβελάκης-Απ. Βακαλόπουλος, *ό. π.*, σσ. 5-56.

1239. Κεντρικός Σύνδεσμος Ποντίων Θεσσαλονίκης, «Πίναξ εγκαταστάσεως Ποντίων εκ Πόντου και Καυκάσου εις τον νομόν Θεσσαλονίκης και την υποδιοίκησιν Χαλκιδικής», *Αρχείον Πόντου (ΑΠ)*, 3 (1931), σσ. 236-237.

1240. Μαραβελάκης-Βακαλόπουλος, *ό. π.*, σσ. 5, 56-58.

1241. Γ. Γαβριηλίδης, *Μέγας Οδηγός Θεσσαλονίκης και περιχώρων 1932-1933*, Θεσσαλονίκη 1932, σ. 533: «Εκ των προσφυγικών οικογενειών, αι 80 προέρχονται εκ του καταστραφέντος, ευφορωτάτου και πλουσιωτάτου προαστείου της Σμύρνης, Κουκλουτζά».

1242. Περισσότερα στοιχεία για τον Κουκλουτζά και τους κατοίκους του, την ονομασία του οικισμού, την τοπογραφία και τη λαογραφία, βλ. Οδ. Βλαντής, *Ο Κουκλουτζάς*, Αθήνα 1948 (ανέκδοτο χειρόγραφο υπ' αριθ. 333, ΙΩΝ 9, από τη σειρά χειρογράφων του Κ.Μ.Σ.), Ι. Χιωτάκη, *Το χωριό μου ο Κουκλουτζάς*, Αθήνα χ.χ., Κ.Μ.Σ., φάκ. Κουκλουτζάς, Ι 23, Αρχείο προφορικών μαρτυριών Δήμου Ευόσμου.

Έγγραφο βάπτισης στον Ι.Ν. Αγίων Αποστόλων Κουκλουτζά Μ. Ασίας, 1903, Συλλογή Παπαπέτρου.

άλλους πρόσφυγες κατευθύνθηκαν στη Μυτιλήνη, τη Χίο, τη Σάμο, το Ηράκλειο της Κρήτης, τον Πειραιά και τη Θεσσαλονίκη.¹²⁴³ Στη Θεσσαλονίκη αρκετές οικογένειες Κουκλουτζαλήδων έμειναν αρχικά στο κέντρο, ώσπου επιτροπή τους μαζί με αρμόδιους υπαλλήλους του Εποικισμού Μακεδονίας επέλεξαν, όπως προαναφέραμε, ως κατάλληλο τόπο για την εγκατάστασή τους το Παλαιό Χαρμάνκιοι.

1243. Αρχείο προφορικών μαρτυριών Δήμου Ευόσμου, πληροφορητές Γ. Μούσας και Γ. Παπαπέτρου. Αρχείο Γ. Παπαπέτρου, Αίτηση προσφυγικής αποζημίωσης Αλεξ. Σπύρτζη.

Εκτός των οικογενειών από τον Κουκλουτζά, σύμφωνα με το παλιό κοινοτικό Δημοτολόγιο, οι εγκατασταθέντες στο Παλαιό Χαρμάνκιοι πρόσφυγες προέρχονταν και από άλλους μικρότερους και μεγαλύτερους οικισμούς της Δυτικής Μικράς Ασίας,¹²⁴⁴ όπως: το Νύμφαιο ή Νύφιο, τον Μπουρνόβα, το Βαγάρασι ή Μπαγάρασι, τα Μύλασα, το Μάλκατζι, το Άκ-κιοϊ ή Ασπροχώρι, τα Σώκια, το Κινίκι(ον), το Χατζηλάρ(ι) ή Χατζηλερί, το Βουνάρμπασι ή Μπουνάρμπασι, το Γέροντα, το Αχμετλί, το Λουτζάκι ή Ολουτζάκι καθώς και από πολλούς άλλους οικισμούς της ευρύτερης περιοχής της Σμύρνης.

Εγκατάσταση προσφύγων – συμβίωση με τους γηγενείς

Το βασικότερο πρόβλημα, που πήρε διαστάσεις εθνικής τραγωδίας, ήταν το ζήτημα της άμεσης περίθαλψης και της στέγασης των προσφύγων. Μετά από το ψυχικό σοκ των λοιμοκαθαρτηρίων, οι πρόσφυγες βρήκαν καταφύγιο σε εκκλησίες, σε σχολεία, σε αποθήκες, σε σκηνές και παράγκες. Οι πρόσφυγες του Παλαιού Χαρμάνκιοι δεν αποτέλεσαν την εξαίρεση στεγάσθηκαν και αυτοί αρχικά στο ναό του Αγίου Αθανασίου και σε παραπήγματα. Η ελληνική κυβέρνηση αδυνατούσε να αντιμετωπίσει μόνη της την τόσο σοβαρή έκτακτη κατάσταση, γι' αυτό ζήτησε τη συνδρομή της διεθνούς κοινότητας. Ιδρύθηκε έτσι, με παρέμβαση της Κοινωνίας των Εθνών, η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων (Ε.Α.Π.) το Νοέμβριο του 1923. Παρά τα δίκαια πολλές φορές παράπονα των προσφύγων, στην πορεία αποδείχθηκε ότι η Ε.Α.Π. διαχειρίστηκε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο το δάνειο της Κ.τ.Ε. για την επίλυση του στεγαστικού τους προβλήματος.¹²⁴⁵ Μόνο στη Θεσσαλονίκη, η Ε.Α.Π. κατασκεύασε για τους πρόσφυγες δώδεκα χιλιάδες κατοικίες την περίοδο 1924-1930.

Τα προσφυγικά σπίτια στο Παλαιό Χαρμάνκιοι ήταν άλλα χτισμένα με ξύλα και πλίνθους και άλλα με τούβλα σερβικής προελεύσεως, κεραμίδια ευρωπαϊκά και «δίρριχτη» στέγη. Τα τελευταία διακρίνονταν σε δύο τύπους, ανάλογα με τα μέλη της οικογένειας και την κατοχή ή όχι βοοειδών.¹²⁴⁶ Τα κατασκεύασαν είτε ο Εποικισμός και η Ε.Α.Π. είτε οι ίδιοι οι πρόσφυγες με υλικά της Ε.Α.Π. και κονδύλια που ο Λ. Ιασονίδης, ως υπουργός Προνοίας και Αντιλήψεως (1930), τους εξασφάλισε,¹²⁴⁷ είτε ακόμη και εργολάβοι της εποχής, οι αποκαλούμενοι και «λασπάδες». Το Παλαιό Χαρμάνκιοι στα τέλη της δεκαετίας του 1920, κατά τον Αιμ. Δημητριάδη, αποτέλεσαν 38 παραπήγματα που χτίστηκαν το 1926 και 90 σπίτια που έχτισε ο Εποικισμός για πρόσφυγες της περιοχής Αϊδινίου. Επίσης, ανοίχθηκαν πηγάδια για την υδροδότηση του συνοικισμού. Ο συνοικισμός χτίστηκε βάσει σχεδίου και ήταν καθαρός και περιποιημένος, με τα καφενεία και τα μαγειρεία στην πλατεία.¹²⁴⁸

Το Παλαιό Χαρμάνκιοι δεν αποτέλεσε επίσης εξαίρεση στο θέμα της συνύπαρξης και της συμβίωσης γηγενών και προσφύγων. Τα προβλήματα στις μεταξύ τους σχέσεις ήταν πολύ έντονα. Οι πρόσφυγες θεωρήθηκαν από τους ντόπιους απειλή για τη γη, τα σπίτια και την εργασία τους. Επίσης, η αποχώρηση των τουρκικών πληθυσμών είχε αφήσει ακίνητες περιουσίες, τις οποίες θεωρούσε ο ντόπιος πληθυσμός ότι δικαιωματικά του ανήκαν. Η διαφορά, ωστόσο, του Παλαιού Χαρμάνκιοι (Νέου Κουκλουτζά) από πολλούς άλλους οικισμούς της Μακεδονίας είναι ότι οι δυσάρεστες αυτές καταστάσεις είχαν –ευτυχώς– σύντομη διάρκεια. Οι διενέξεις ήταν οξείες κατά κύριο λόγο μέχρι το 1930, ενώ στη συνέχεια τέτοιου είδους φαινόμενα ήταν σπάνια. Σημαντικότερος λόγος άμβλυνσης των προβλημάτων ήταν, πιθανότατα, η οριστική διανομή της γης (1930),¹²⁴⁹ η οποία τελεσίδικα πια καθόρισε τα όρια και την έκταση των κλήρων που ο κάθε

1244. Ενδιαφέροντα στοιχεία για τους συγκεκριμένους οικισμούς συναντά κανείς στο Αρχείο μαρτυριών του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών (Αθήνα) καθώς και στη δίτομη σχετική έκδοση του Κέντρου, *Η Εξοδος*, Αθήνα 1980-1982.

1245. Κοινωνία των Εθνών, *Η εγκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα*, μτφρ. Φιλοκτήτης και Μαρία Βεϊνόνγλου, Αθήνα 1997 (α' έκδοση Γενεύη 1926), σσ. 65-69, 163.

1246. Αρχείο προφορικών μαρτυριών Δήμου Ευόσμου, πληροφορητής Στ. Διακάκης.

1247. Αλ. Δάγκας, *Συμβολή στην έρευνα για την οικονομική και κοινωνική εξέλιξη της Θεσσαλονίκης: οικονομική δομή και κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας 1912-1940*, Θεσσαλονίκη 1998, σσ. 286-287.

1248. Αιμ. Δημητριάδης, «ΦΟΙΝΙΕ ΑΓΗΡΩΣ». *Η Θεσσαλονίκη του 1925-35. Η πόλη, οι συνοικισμοί της, οι άνθρωποί της, οι χαρές και τα βάσανά τους*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 97.

1249. Κοινωνία των Εθνών, *ό. π.*, σσ. 47-51.

Εξωτερική άποψη προσφυγικής κατοικίας.

κάτοικος, ανεξαρτήτου καταγωγής, θα κατείχε και θα καλλιεργούσε.¹²⁵⁰ Προς επίρρωση των παραπάνω, αρκεί να αναφερθεί ότι γηγενείς και πρόσφυγες όχι μόνο άρχισαν πολύ σύντομα να συναλλάσσονται οικονομικά (αγορά και πώληση γάλακτος, δόμηση οικιών και στάβλων κ.λ.π.), αλλά και συνήψαν φιλικές σχέσεις μεταξύ τους, που δεν άργησαν να φθάσουν και στους γάμους των παιδιών τους, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1930.¹²⁵¹ Επίσης, το δημοτικό σχολείο αναμφίβολα αποτέλεσε από την πρώτη στιγμή βασικό παράγοντα ομογενοποίησης και «συμφιλίωσης» της ετερόκλητης σύστασης του πληθυσμού, αφού στις αίθουσές του στέγασε όλα τα παιδιά, των γηγενών και των προσφύγων. Διακρίσεις και διαχωρισμοί δεν παρατηρήθηκαν ούτε μεταξύ των προσφύγων. Οι ελάχιστες ποντιακές οικογένειες διαφοροποιούνταν μόνο ως προς τη διάλεκτο και το εδεσματολόγιό τους, ενώ σε όλες τις εκφάνσεις της καθημερινής ζωής συμμετείχαν το ίδιο ενεργά με τους υπόλοιπους κατοίκους.¹²⁵²

Εκεί που παρατηρεί κανείς σαφή διαφοροποίηση μεταξύ των προσφύγων και των γηγενών είναι στην εκλογική τους συμπεριφορά. Αν και δεν υπάρχουν επίσημα στατιστικά στοιχεία για τις πρώτες εκλογικές αναμετρήσεις (1913-1922), γνωρίζουμε ότι το εκλογικό σώμα της Θεσσαλονίκης εμφανιζόταν ιδιαίτερα συντηρητικό. Η ανταλλαγή των πληθυσμών και η εγκατάσταση του προσφυγικού στοιχείου άλλαξαν, όμως, εντελώς τα δεδομένα.¹²⁵³ Παρά την ύπαρξη ενός μόνο εκλογικού τμήματος (ενορίας Αγίου Γεωργίου Χαρμάνκιοϊ) και στη συνέχεια δύο τμημάτων (Κορδελιού και Νέου Χαρμάνκιοϊ), στα οποία ψήφιζαν και οι τρεις συνοικισμοί: (Νέο ή Κάτω) Χαρμάνκιοϊ, Νέο Κορδελιό και Νέος Κουκλουτζάς, είναι δυνατό, χάρη στη γνωστή σε μας πληθυσμιακή σύστασή τους, να συναχθούν ασφαλή συμπεράσματα σχετικά με την πολιτική τοποθέτηση και την κατανομή της ψήφου των κατοίκων του Νέου Κουκλουτζά. Από την ανάλυση των εκλογικών αποτελεσμάτων της περιόδου 1928-1936 προκύπτει ότι, όπως η συντριπτική πλειοψηφία των απανταχού προσφύγων του 1922, έτσι και οι πρόσφυγες του Παλαιού Χαρμάνκιοϊ (Νέου Κουκλουτζά) ήταν βενιζελικοί και επομένως καταδείκνυαν τη μαζική τους υποστήριξη προς το κόμμα των Φιλελευθέρων και τους διάφορους συμμαχικούς του εκλογικούς σχηματισμούς, με κυριότερη τη Μακεδονική Ένωση.¹²⁵⁴ Αντίθετα, οι λιγοστοί γηγενείς του Παλαιού Χαρμάνκιοϊ, ως αντιβενιζελικοί, ψήφιζαν σταθερά υπέρ του Λαϊκού Κόμματος.¹²⁵⁵ Έτσι εξηγούνται, επομένως, οι λιγοστές ψήφοι των βασιλικών σε κάθε εκλογική αναμέτρηση (βουλευτική ή γερουσιαστική) με εξαίρεση τις εκλογές του 1935, αποτέλεσμα όμως που σαφώς ήταν απόρροια των συγκυριών και του κλίματος της συγκεκριμένης χρονικής στιγμής.¹²⁵⁶

1250. Η αναδιανομή των κληρών έγινε το 1930 υπό την εποπτεία της Ε.Α.Π., ενώ ο σχετικός κτηματολογικός πίνακας του «αγροκτήματος Νέου Κουκλουτζά» θεωρήθηκε από την Κτηματογραφική Υπηρεσία Μακεδονίας-Θράκης τον Αύγουστο του 1931. Βλ. σχετικά στο Αρχείο Δήμου Ευόσμου, *Κτηματολογικός Πίνακας αγροκτήματος Νέου Κουκλουτζά*, υπογεγραμμένος από τον Διευθυντή της Κτηματογραφικής Υπηρεσίας Χρ. Παπαστράτο στις 28 Αυγούστου 1931.

1251. Αρχείο προφορικών μαρτυριών Δήμου Ευόσμου, πληροφορητής Μ. Δίτσα-Λαγαρία, Στ. Διακάκης.

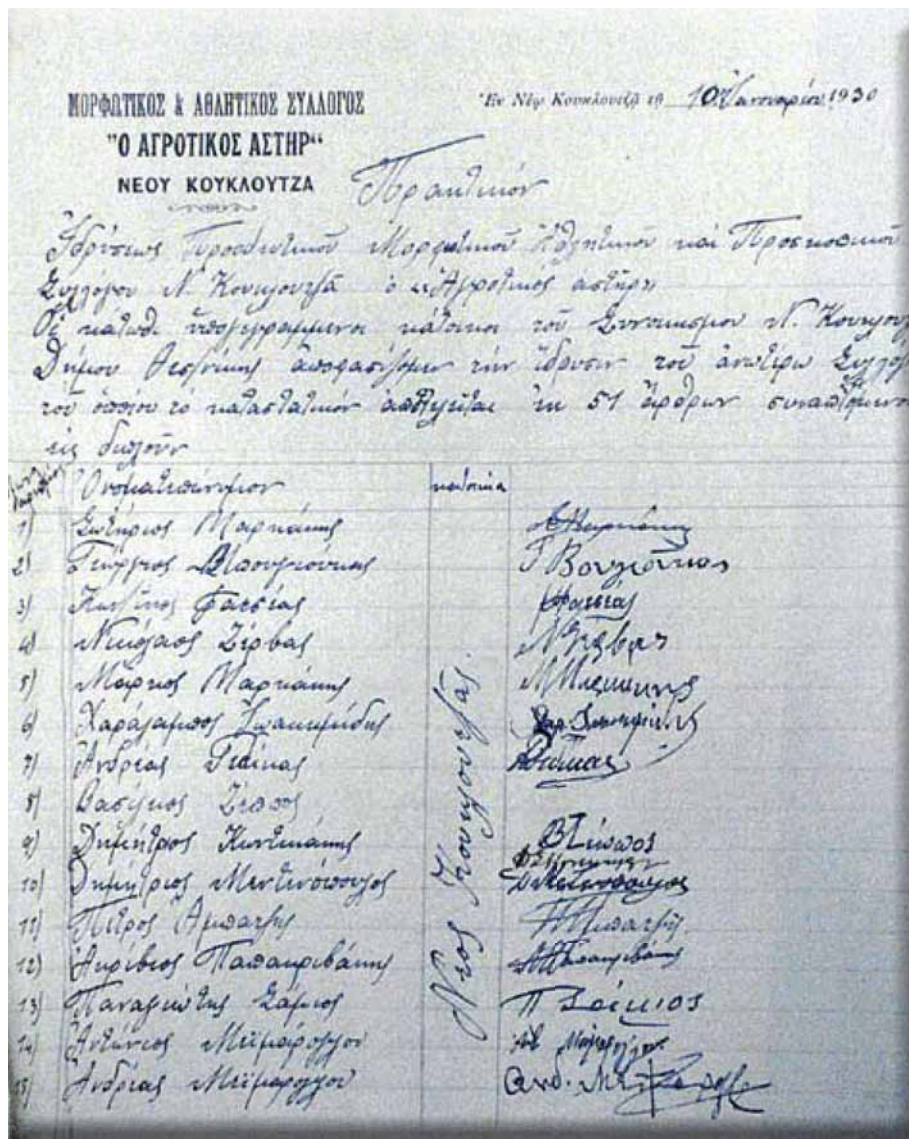
1252. Αρχείο προφορικών μαρτυριών Δήμου Ευόσμου, πληροφορητής Αναστ. Ριαβόγλου-Μούσα, Γ. Μούσας, Νικ. Νικολαΐδης.

1253. Δ. Δώδος, *Η εκλογική περιφέρεια της Θεσσαλονίκης. Κόμματα και υποψήφιοι*, Θεσσαλονίκη 1989 (ανέκδοτη διδακτορική διατριβή στο Α.Π.Θ.), σ. 97.

1254. Δώδος, *ό. π.*, σ. 95. Πρβλ. ακόμη Υ.Ε.Ο.-Γ.Σ.Υ.Ε., *Στατιστική των βουλευτικών εκλογών της 19^{ης} Αυγούστου 1928*, Αθήνα 1931, σσ. 187-188, Υ.Ε.Ο.-Γ.Σ.Υ.Ε., *Στατιστική των γερουσιαστικών εκλογών της 21^{ης} Απριλίου 1929*, Αθήνα 1931, σσ. 127-128 και 137-138, Υ.Ε.Ο.-Γ.Σ.Υ.Ε., *Στατιστική των γερουσιαστικών εκλογών της 25^{ης} Σεπτεμβρίου 1932*, Αθήνα 1934, σσ. 16-18, Υ.Ε.Ο.-Γ.Σ.Υ.Ε., *Στατιστική των βουλευτικών εκλογών της 5^{ης} Μαρτίου 1933*, Αθήνα 1933, σσ. 96-98, Υ.Ε.Ο.-Γ.Σ.Υ.Ε., *Στατιστική των εκλογών Εθνικής Συνελεύσεως της 9^{ης} Ιουνίου 1935*, Αθήνα 1935, σσ. 74-78, Υ.Ε.Ο.-Γ.Σ.Υ.Ε., *Στατιστική των βουλευτικών εκλογών της 26^{ης} Ιανουαρίου 1936*, Αθήνα 1938, σ. 273.

1255. Δώδος, *ό. π.*, σ. 77.

1256. Αγγ. Χοτζίδης, «Κόμματα και πολιτευτές των επαρχιών Κιλίκης και Παιονίας στις βουλευτικές και γερουσιαστικές εκλογές

Τα ιδρυτικά μέλη του αθλητικού και μορφωτικού συλλόγου «ο Αγροτικός Αστήρ» Νέου Κουκλουτζά, 1930 (Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης).

Από το Παλαιό Χαρμάνκιοϊ στον Νέο Κουκλουτζά

Το ζήτημα της (μετ)ονομασίας των αμιγών και μικτών προσφυγικών οικισμών και αστικών συνοικισμών άρχισε επίσημα να απασχολεί το ελληνικό κράτος από το 1926 και συνεχίσθηκε με σταθερό ρυθμό στα χρόνια που ακολούθησαν.¹²⁵⁷ Η νέα ονομασία προερχόταν συνήθως από την παλιά ονομασία ή την ιστορία του χωριού/περιοχής προέλευσης των προσφύγων. Σε πολύ λίγες περιπτώσεις η ονομασία απέρρεε από την τοπική ιστορική παράδοση της νέας πατρίδας. Μολονότι, μάλιστα, το Υπουργείο Εσωτερικών είχε συντάξει σαφείς οδηγίες για τον τρόπο μετονομασίας, π.χ. αρχαία ή βυζαντινή ονομασία της περιοχής προσφυγικής εγκατάστασης, γεωμορφολογικά δεδομένα, επιτόπιες ιστορικές ή μυθολογικές παραδόσεις της νέας πατρίδας, στις περισσότερες περιπτώσεις οι υποδείξεις αυτές δεν τηρήθηκαν. Το νέο όνομα δεν εξέφραζε

1926-1936», Πρακτικά ΚΕ' Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου Ελληνικής Ιστορικής Εταιρείας, Θεσσαλονίκη 2005, σσ. 552, 562, 565.
 1257. Εφημερίς της Κυβερνήσεως, Νομοθετικό Διάταγμα (υπ' αριθ. 346/4.10.1926, τ. Α' ΦΕΚ «Περί μετονομασίας διαφόρων κοινοτήτων και συνοικισμών (εν τη υποδιοικήσει Θεσσαλονίκης)». Το Α(ε)ιβάτι μετονομάστηκε σε Λητή, η Μπάλτζα σε Μελισσοχώρι, το Δαούτ Μπαλί σε Ωραιόκαστρο, το Δουδουλάρι σε Διαβατά κ.λ.π.

Η ομάδα του αθλητικού και μορφωτικού συλλόγου «ο Αγροτικός Αστήρ Νέου Κουκλουτζά», 1934, Συλλογή Αγγελίδου.

μόνο τον συναισθηματικό δεσμό με την ιστορική πατρίδα και τη μείζονα σημασία που απέδιδαν επομένως οι πρόσφυγες στην πατρογονική εστία, αλλά και την αναζήτηση καταφυγίου για ασφάλεια και κοινωνική αυτοεκτίμηση.¹²⁵⁸

Στην περιοχή του παλαιότερου τσιφλικιού του Χαρμάνκιοϊ διαμορφώθηκαν, μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών, προσφυγικοί οικισμοί, σε κάποιους από τους οποίους δόθηκαν τα ονόματα των τόπων προέλευσης των προσφύγων, όπως Νέο Κορδελιό, Νέα Μενεμένη κ.λ.π. Ειδικότερα, μετά την εγκατάσταση των προσφύγων, ο διαρκώς αναπτυσσόμενος γεωγραφικά και πληθυσμιακά οικισμός του Παλαιού Χαρμάνκιοϊ μετονομάστηκε σε *Νέο Κουκλουτζά* μάλλον στα μέσα του 1926, εξαιτίας της προέλευσης, όπως σημειώθηκε παραπάνω, μιας μεγάλης ομάδας προσφύγων (Κουκλουτζαλήδων) από τον συγκεκριμένο μικρασιατικό οικισμό. Παλιά και νέα ονομασία συνυπήρξαν στα επίσημα έγγραφα για μικρό χρονικό διάστημα (δεύτερο μισό δεκαετίας του 1920).

Ο οικισμός του Νέου Κουκλουτζά, που ήταν «δυτικώς της πόλεως της Θεσσαλονίκης, συνορευόμενος από τους συνοικισμούς Νέου Κορδελιού, Νέας Μενεμένης, Νέου Χαρμάν-Κιοϊ και την σιδηροδρομική γραμμήν Κωνσταντινουπόλεως»,¹²⁵⁹ υπάχθηκε διοικητικά στην κοινότητα Χαρμάνκιοϊ, γνωστότερη ως κοινότητα Σταθμού (1926): «...Εις την αναγνωριζομένην κοινότητα ταύτην ενούνται και οι συνοικισμοί Λεμπέτ, Ευκαρπία, Καραϊσίν αποσπώμενοι του δήμου Θεσσαλονίκης και Νέος Κουκλουτζάς, Αμπελόκηποι, Νέα Μενεμένη και Νέο Κορδελιό νεοϊδρυθέντες προσφυγικοί οικισμοί».¹²⁶⁰ Η συγκεκριμένη κοινότητα καταργήθηκε, όμως, σύντομα -πιθανόν το 1930- και όλοι οι συνοικισμοί της προσαρτήθηκαν και πάλι στον Δήμο Θεσσαλονίκης.¹²⁶¹ Η διοικητική υπαγωγή του Νέου Κουκλουτζά άλλαξε ξανά λίγα χρόνια αργότερα. Συγκεκριμένα, με βάση

1258. Στ. Πελαγίδης, *Προσφυγική Ελλάδα (1913-1930). Ο Πόνος και η Δόξα*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 237.

1259. Γαβριηλίδης, *ό. π.*, σ. 533.

1260. Εφημερίς της Κυβερνήσεως, *Διάταγμα* (υπ' αριθ. 217/30.06.1926), *ό. π.*

1261. Δάγκας, *ό. π.*, σ. 157.

το Προεδρικό Διάταγμα της 18^{ης} Ιανουαρίου 1934,¹²⁶² δημιουργήθηκαν πολλές νέες κοινότητες. Μεταξύ των συνοικισμών που αναγνωρίστηκαν τότε «εις ιδίας κοινότητας αποσπώμενοι εκ του δήμου Θεσσαλονίκης», ήταν και ο Νέος Κουκλουτζάς, ο οποίος μαζί με τους οικισμούς Νέο Κορδελιό και (Νέο) Χαρμάνκιοϊ αποτέλεσε την Κοινότητα Νέου Κορδελιού, με έδρα τον Νέο Κουκλουτζά.

Οικονομικές Λειτουργίες

Γεωργία

Η συμβολή των προσφύγων στη γεωργική αναμόρφωση της Ελλάδας ήταν αποφασιστική. Σύμφωνα όχι μόνο με Έλληνες οικονομολόγους αλλά και με ξένους εμπειρογνώμονες της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων, οι πρόσφυγες κατόρθωσαν μία γεωργία στηριζόμενη στο ησιόδειο άροτρο να την καταστήσουν σύγχρονη και αναπτυσσόμενη για τα δεδομένα εκείνης της εποχής. Παράλληλα, η άφιξη και η γεωργική εγκατάσταση των προσφύγων επιτάχυνε τη διαδικασία απαλλοτρίωσης των τσιφλικιών, των μεγάλων εδαφικών εκτάσεων όπως το Χαρμάνκιοϊ, που μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών ήταν πλέον ελεύθερα για χρήση είτε από τις γηγενείς οικογένειες, που θεώρησαν τότε ότι δικαιωματικά τους ανήκαν, είτε από τους χιλιάδες πρόσφυγες.¹²⁶³

Η αγροτική προέλευση των προσφύγων του Νέου Κουκλουτζά ήταν ο λόγος που υπαγόρευσε την αγροτική και όχι την αστική τους εγκατάσταση και αποκατάσταση. Βασική προϋπόθεση, όμως, για την αγροτική εγκατάσταση ήταν η εξασφάλιση καλλιεργήσιμης γης για τον κάθε αρχηγό προσφυγικής οικογένειας, ανάλογα με τον αριθμό των μελών της. Η αναδιανομή των κλήρων έγινε το 1930 υπό την εποπτεία της Ε.Α.Π., ενώ ο σχετικός κτηματολογικός πίνακας του «αγροκτήματος Νέου Κουκλουτζά» θεωρήθηκε από την Κτηματογραφική Υπηρεσία Μακεδονίας-Θράκης τον Αύγουστο του 1931.¹²⁶⁴ Η οριστική διανομή της γης στους ακτήμονες πρόσφυγες είχε ως αποτέλεσμα να καλλιεργηθούν εδάφη, τα οποία πριν ήταν χέρσα ή βοσκότοποι. Αυτή η θετική εξέλιξη έδωσε τη δυνατότητα στην κάθε οικογένεια να καλλιεργήσει τον δικό της κλήρο και με τα έσοδα από τα διάφορα γεννήματα να αναστήσει τα παιδιά της.

Λογικό και αναμενόμενο ήταν, επίσης, οι πρόσφυγες να καλλιεργήσουν προϊόντα που γνώριζαν στην ιδιαίτερη πατρίδα τους. Προς αυτή την κατεύθυνση τούς ώθησε άλλωστε και η Ε.Α.Π., η οποία διέβλεψε τη σημασία της ανάπτυξης καλλιεργειών, είτε εντελώς άγνωστων είτε εγκαταλελειμμένων στις περιοχές γενικότερα της Μακεδονίας και της Θράκης (κτηνοτροφικά φυτά, αμπέλια, καπνός κ.λ.π.).¹²⁶⁵

Οι πρόσφυγες του Ν. Κουκλουτζά ασχολήθηκαν με τα αμπέλια τους¹²⁶⁶ στα νότια του οικισμού, κυρίως στον σημερινό συνοικισμό της Ελπίδας. Για την καλύτερη επίλυση των ποικίλων προβλημάτων και ζητημάτων που τους απασχολούσαν, οι αμπελουργοί ίδρυσαν, μάλιστα, τον Αμπελουργικό Συνεταιρισμό «Ν. Κουκλουτζάς» (1932).¹²⁶⁷ Τα αμπέλια όμως δεν ευδοκίμησαν στο αμμώδες, γεμάτο αλμύρα έδαφος της

1262. Εφημερίς της Κυβερνήσεως, Προεδρικό Διάταγμα υπ' αριθ. 23/18.1.1934, τ. Α' ΦΕΚ «Περί αναγνωρίσεως κοινοτήτων εν τω Νομώ Θεσσαλονίκης».

1263. H. Morgenthau, *Η αποστολή μου στην Αθήνα. 1922 το έπος της εγκατάστασης*, μτφρ. Σ. Κασεσιάν, Αθήνα 1994, σ. 365. Η λεπτομερής περιγραφή της εγκατάστασης των αγροτών προσφύγων στο σχετικό κεφάλαιο (σσ. 361-383) παρουσιάζει πολύ μεγάλο ενδιαφέρον.

1264. Αρχείο Δήμου Εύοσμου, *Κτηματολογικός Πίνακας αγροκτήματος Νέου Κουκλουτζά*, υπογεγραμμένος από τον Διευθυντή της Κτηματογραφικής Υπηρεσίας Χρ. Παπασπράτο στις 28 Αυγούστου 1931. Η Κτηματογραφική Υπηρεσία Μακεδονίας-Θράκης είχε ιδρυθεί από τη Γενική Διεύθυνση Εποικισμού Μακεδονίας το 1927 και μετά τη διάλυση της Ε.Α.Π., το 1930, η συγκεκριμένη υπηρεσία υπάχθηκε στη Γενική Διεύθυνση Γεωργίας και Εποικισμού με έδρα τη Θεσσαλονίκη. Για τους πρόσφυγικούς οικισμούς της Παλ. Ελλάδας, της Ηπείρου και των Νήσων ιδρύθηκε παρόμοια υπηρεσία το 1929 και υπάχθηκε αρχικά στη Διεύθυνση Εποικισμού Αθηνών και μετά τη διάλυση της Ε.Α.Π., στην Τοπογραφική Υπηρεσία του Υπουργείου Γεωργίας. Περισσότερα βλ. Μιχ. Νοταράς, *Η αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων*, Αθήνα 1934, σσ. 222-224 και Υπουργείον Γεωργίας, Γενική Διεύθυνσις Γεωργίας και Εποικισμού Μακεδονίας-Θράκης, *Κτηματογραφική Υπηρεσία, Κανονισμοί και Διατάξεις των καταμετρήσεων και διανομών*, Θεσσαλονίκη 1932.

1265. Γ. Λαμφίδης, «Η ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας», *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 992 (1973), 54.

1266. Δημητριάδης, «ΦΟΙΝΙΞ ΑΓΗΡΩΣ», σ. 97: «... [Τους πρόσφυγες του Παλαιού Χαρμάνκιοϊ] χαρακτήρισαν σαν Αμπελουργούς και τους έδωσαν και μια έκταση γης για να την καλλιεργήσουν...».

1267. Γαβριηλίδης, *ό. π.*, σ. 533. Δεν μας είναι γνωστή η δράση και η διάρκεια του εν λόγω συνεταιρισμού, αφού δυστυχώς δεν έχει διασωθεί το αρχείο του.

περιοχής. Εκτός της αλμύρας, οι αμπελουργοί είχαν να αντιμετωπίσουν πολλές ασθένειες που απειλούσαν τα κλήματα τους, όπως τον περονόσπορο, ασθένειες οι οποίες αποδεικνύονταν ανίκητες παρά τους ραντισμούς και τα φάρμακα.¹²⁶⁸ Παρόλα αυτά, η καλλιέργεια των αμπελιών συνεχίστηκε στις δεκαετίες του 1930¹²⁶⁹ και 1940, ενώ φαίνεται ότι άρχισε σταδιακά να φθίνει στις αρχές της δεκαετίας του 1950 μέχρι που διακόπηκε εντελώς.

Οι πρόσφυγες καλλιέργησαν επίσης τον καπνό «νοτιώς και κάτω της δημοσίας οδού Θεσσαλονίκης-Γιαννιτσών». Επίσημο όργανο εκπροσώπησής τους είχαν τον Συνεταιρισμό Παραγωγής και Πώλησης Καπνών, με πρόεδρο τον Κ. Παπαοικονόμου.¹²⁷⁰ Η καλλιέργεια καπνού στον οικισμό κάλυπτε 1.265 στρέμματα το 1928¹²⁷¹ και συνεχίστηκε απρόσκοπτα στις δεκαετίες του 1930 και 1940.¹²⁷² Το 1937 ο πρόεδρος της κοινότητας κατέγραψε 67 καλλιεργητές μυρωδάτου καπνού (ανατολικός καπνός τύπου Σμύρνης) με συνολική παραγωγή 8.350 οκάδες,¹²⁷³ ενώ τον Σεπτέμβριο του 1943 ο αριθμός των καλλιεργητών μειώθηκε περίπου στο μισό (35).¹²⁷⁴ Μολονότι, όμως, ο καπνός συνέχισε να αποτελεί και μεταπολεμικά το κυριότερο προϊόν παραγωγής της Μακεδονίας,¹²⁷⁵ στον Νέο Κουκλουτζά η καλλιέργεια και παραγωγή καπνού διακόπηκε, αφού η περιοχή άρχισε να εντάσσεται σταδιακά στο πολεοδομικό συγκρότημα της Θεσσαλονίκης και να εκβιομηχανίζεται.

Οι κάτοικοι του Νέου Κουκλουτζά ασχολήθηκαν, τέλος, ιδιαίτερα με τα σιτηρά, που εκτείνονταν στα βόρεια και ανατολικά του οικισμού. Τα αλώνια ή «αλωνότοποι» ήταν ακριβώς πάνω από την οδό Κολοκοτρώνη, πάνω δηλαδή από τον Σταθμό Χωροφυλακής. Την περίοδο του αλωνισμού η συνεργασία μεταξύ των κατοίκων έφθανε στο απόγειό της. Αλλα παραγόμενα γεωργικά προϊόντα του οικισμού ήταν: η κριθή, η βρώμη, ο αραβόσιτος, η σίκαλη και τα σπυροκηπευτικά.

Είναι γεγονός αναμφισβήτητο ότι η αγροτική αποκατάσταση και η γενικότερη ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας επιτεύχθηκε πανελλαδικά χάρη στην οικονομική και κοινωνική οργάνωση των προσφύγων, την οποία εξασφάλισε η Ε.Α.Π. με την ίδρυση αγροτικών συνεταιρισμών ήδη από το πρώτο έτος της λειτουργίας της (1924). Στα τέλη του 1927, είχαν ιδρυθεί συνολικά 4.481 γεωργικοί συνεταιρισμοί (γηγενών και προσφύγων) σε όλη τη χώρα, μεταξύ αυτών και οι συνεταιρισμοί του Νέου Κουκλουτζά (Γεωργικός Πιστωτικός Συνεταιρισμός Νέου Κουκλουτζά και Γεωργικός Πιστωτικός Συνεταιρισμός Παλαιού Χαρμάνκιου). Πολλές και ενδιαφέρουσες είναι οι πληροφορίες που εξάγονται για τις αγροτικές εργασίες και τις καλλιέργειες από τα αρχεία των δύο συνεταιρισμών του οικισμού.¹²⁷⁶

Κτηνοτροφία

Με την κτηνοτροφία ασχολούνταν πολλοί κάτοικοι του οικισμού: «Απαντες οι κάτοικοι σχεδόν ασχολούνται εις την αμπελουργίαν, κτηνοτροφίαν, καπνοπαραγωγήν και γενικώς εις την γεωργίαν και γαλακτοκομίαν».¹²⁷⁷ Οι γηγενείς και βλάχικες, κυρίως, οικογένειες και ορισμένες προσφυγικές εξέτρεφαν πρόβατα σε ρέματα, σε αλώνια και σε μεγάλες χορτολιβαδικές εκτάσεις που νοίκιαζαν γι' αυτόν τον λόγο. Βοοειδή

1268. Αρχείο Δήμου Ευόσμου, Πρόεδρος κοινότητας προς Ιωάννη Μεταξά, 12.8.1936.

1269. Αρχείο Δήμου Ευόσμου, Πρόεδρος κοινότητας προς Υποκατάστημα Αγροτικής Τραπέζης της Ελλάδος στη Θεσσαλονίκη, 29.3.1939.

1270. Γαβριηλίδη, *ό. π.*, σ. 534. Δεν μας είναι γνωστή η δράση και η διάρκεια του συγκεκριμένου συνεταιρισμού, αφού δυστυχώς δεν έχει διασωθεί το αρχείο του.

1271. Δάγκας, *ό. π.*, σ. 190.

1272. Αρχείο Δήμου Ευόσμου, Πρόεδρος κοινότητας προς Γενικό Διευθυντή Καπνικού Οργανισμού σχετικά με τη βοήθεια του τελευταίου προς τους καπνοκαλλιεργητές, 2.9.1936.

1273. Αρχείο Δήμου Ευόσμου, Βιβλίων καπνοκαλλιεργητών καλλιεργητικού έτους 1937.

1274. Αρχείο Δήμου Ευόσμου, Κατάσταση των καπνοκαλλιεργητών της Κοινότητος Ν. Κορδελιού έτους 1943, 9.9.1943.

1275. Ε. Χεκίμογλου – Ευφρ. Ρούπα, *Η οικονομία της Βόρειας Ελλάδας μέσα από τις σελίδες της ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗΣ 1934-1954*, Αθήνα 2003, σ. 151.

1276. Αρχείο Γεωργικού Πιστωτικού Συνεταιρισμού Νέου Κουκλουτζά και Αρχείο Γεωργικού Πιστωτικού Συνεταιρισμού Παλαιού Χαρμάνκιου.

1277. Γαβριηλίδης, *ό. π.*, σ. 533.

εξέτρεφαν οι πρόσφυγες, οι οποίοι, στην προσπάθειά τους να καταστούν με κάθε τρόπο αυτόρχεις τόσο από άποψη κτηνοτροφικών ειδών διατροφής όσο και από άποψη κτηνών εργασίας, κατέβαλλαν κάθε δυνατή προσπάθεια για πολλαπλασιασμό των ζώων τους, τα οποία τους είχαν παραχωρηθεί από την Ε.Α.Π. και από το κράτος ή αγοράστηκαν από τους ίδιους. Δεν ήταν λίγοι, λοιπόν, οι πρόσφυγες του Νέου Κουκλουτζά, όπως οι οικογένειες Διακάκη, Ζαΐρη, Καλύβα, Μούσα κ.ά., που διατηρούσαν στάβλους δίπλα στα σπίτια τους για τις γαλακτοφόρες αγελάδες τους. Ο Νέος Κουκλουτζάς αποτέλεσε έναν από τους κύριους οικισμούς τροφοδοσίας γάλακτος της Θεσσαλονίκης, αφού οι γαλατάδες του πωλούσαν καθημερινά την παραγωγή τους με τα κάρα τους σε όλη την πόλη, φτάνοντας ακόμη και μέχρι την Αγία Τριάδα.

Εμπόριο-παροχή υπηρεσιών

Όπως σημειώσαμε παραπάνω, ο Νέος Κουκλουτζάς ήταν γεωργοκτηνοτροφικός οικισμός. Όμως, ήδη από τα πρώτα χρόνια της εγκατάστασης, υπήρχαν και εκείνοι που ασχολούνταν με άλλα επαγγέλματα: εμπόριο, συγκοινωνία-μεταφορά, βιοτεχνία-βιομηχανία, παροχή υπηρεσιών κ.λ.π. Οι καραγωγείς, για παράδειγμα, μετέφεραν με τα δίτροχα ανατρεπόμενα κάρα τους άμμο από τον Δενδροπόταμο· εργασία όμως, που αφενός προκαλούσε την αντίδραση της Διεύθυνσης των Σιδηροδρόμων, αφού σ' αυτήν ανήκε το ρέμα του Δενδροποτάμου («ρέμα του προβατά» για τους ντόπιους) και αφετέρου εγκυμονούσε σοβαρούς κινδύνους πλημμύρων στην ευρύτερη περιοχή του Βαρδαρίου.¹²⁷⁸ Επίσης, οι καραγωγείς μετέφεραν τούβλα από το Νέο Κορδελιό και το Νέο Χαρμάνκιοϊ στην πόλη της Θεσσαλονίκης. Πάντως, ακόμη και εκείνοι που διατηρούσαν μια μικρή επιχείρηση (π.χ. είδη νομής, αρτοποιείο, παντοπωλείο κ.λ.π.),¹²⁷⁹ καλλιεργούσαν παράλληλα τον κλήρο τους ή εξέτρεφαν τα ζώα τους.

Το προσφυγικό όνομα του οικισμού διατηρήθηκε μέχρι τον Ιούνιο του 1955. Τότε, βάσει της πολιτικής εξελληνισμού όλων των «ξενόφωνων τοπωνυμίων» που εφάρμοσε το ελληνικό κράτος, ο Νέος Κουκλουτζάς απέκτησε πλέον με Βασιλικό Διάταγμα την επωνυμία *το Εύοσμον* και μετά το 1960 *ο Εύοσμος*, που αποτελεί μετάφραση της πρότερης τουρκικής ονομασίας. Την προσφυγική προέλευση των κατοίκων του Εύοσμου θυμίζουν σήμερα μόνο τα ονόματα των δρόμων του στο ιστορικό του κέντρο καθώς και η δραστηριοποίηση του μικρασιατικού και του ποντιακού συλλόγου. Το πέρασμα του χρόνου έφθειρε αναμφίβολα την προσφυγική μνήμη, μολονότι ο δήμος και τα προσφυγικά σωματεία προσπαθούν με πολύ κόπο να διατηρήσουν ζωντανή την παράδοση, τα ήθη και τα έθιμα της μικρασιατικής γης. Η τυπική εικόνα της σύγχρονης πόλης αντικατέστησε πλέον την παλιά προσφυγική γειτονιά, αφού ελάχιστα από τα προσφυγικά σπίτια σώζονται -για πόσο άραγε ακόμη-, θύματα και αυτά της εγκληματικής πολιτικής της αντιπαροχής και του «σύγχρονου» τρόπου ζωής.

1278. Αρχείο Δήμου Εύοσμου, Διευθυντής Σ.Ε.Κ. προς Αστυνομική Διεύθυνση Θεσσαλονίκης, 24.4.1936.

1279. Γαβριηλίδης, *ό. π.*, σ. 534: «Αρτοποιεία: Αθ. Αποστολάκης, Β. Δροσόπουλος, Κ. Θεολόγου, Μ. Μαγδαληνός, Καφενεία: Γ. Βόττης, Αν. Διακάκης, Θεοδ. Καγιαμπάνογλου, Κ. Μαρκάκης, Π. Σάμιος, Παντοπωλεία: Απ. Βλαντής, Μ. Θεολόγου, Δ. Καραμπάσης κ.λ.π.».